

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО СИЁСИЙ-ИҚТИСОДИЙ МУНОСАБАТЛАР
ТИЗИМИДА ТОЛЕРАНТЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ РОЛИ

THE ROLE OF THE PRINCIPLES OF TOLERANCE IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL
POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS WITH UZBEKISTAN

РОЛЬ ПРИНЦИПОВ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ
ПОЛИТИЧЕСКИХ И ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ С УЗБЕКИСТАНОМ

Эрназаров Дилмурод Зухриддинович –

*Тошкент давлат иқтисодиёт университети “Ижтимоий-гуманитар фанлар” кафедраси
доценти, сиёсий фанлар доктори (PhD)*

Аннотация: Мазкур мақолада замонавий сиёсий жараёнда толерантлик муаммоси ҳар қандай давлатчиликнинг ривожланиш истиқболларини ҳаракат қилинган. Толерантлик – бу ижтимоий ҳаётнинг турли томонларини ўз ичига олган мураккаб ва кўп қиррали ҳодисадир. Толерантлик – тўсиқларнинг йўқлиги, хилма-хилликни қабул қилиш, бундай ижтимоий гуруҳининг ривожланишига ҳисса қўшадиган, турли касблар вакиллари ўртасида ижодий алоқаларни ўрнатишга ёрдам берадиган барча фуқаролар ва субъектлар учун янги имкониятларни тақдим этади ва янги инновацион ғоялар пайдо бўлишига шарт-шароит яратади. Унинг таркибига этник, миллатлараро, маданиятлараро, диний, сиёсий, ижтимоий, конфессиялараро ҳамжиҳатлик каби йўналишлар киради. Модернизация ва қадриятлар тизими толерантлик билан боғлиқлигини илмий асослаш замонавий гуманитар фанларнинг асосий муаммоларига айланди.

Калит сўзлар: сиёсий толерантлик, фуқаролик жамияти институтлари, халқаро нодавлат нотижорат ташкилотлар (ХННТ), ННТлар, сиёсий партиялар, жаҳон сиёсатининг бифуркацияси, сиёсий-иқтисодий жараёнлар.

Abstract: This article discusses the problem of tolerance in the modern political process and the prospects for the development of any state. Tolerance is a complex and multifaceted phenomenon that includes various aspects of social life. Tolerance – the absence of barriers, the acceptance of diversity, which contributes to the development of such a social group, contributes to the establishment of creative relations between representatives of different professions, provides new opportunities for all citizens and subjects, creates conditions for the emergence of new innovative ideas, including ethnic, interethnic, intercultural, religious, political, social, interfaith solidarity. The scientific substantiation of the connection between modernization and the value system with tolerance has become one of the main problems of modern humanities.

Key words: political tolerance, civil society institutions, international non-governmental non-profit organizations (INGOs), NGOs, political parties, bifurcation of world politics, political and economic processes.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблема толерантности в современном политическом процессе и перспективы развития любого государства. Толерантность – сложное и многогранное явление, включающее в себя различные стороны общественной жизни. Толерантность – отсутствие барьеров, принятие разнообразия, что способствует развитию такой социальной группы, способствует установлению творческих отношений между представителями разных профессий, предоставляет новые возможности для всех граждан и субъектов, создает условия для возникновения новые новаторские идеи, включающие этническую, межэтническую, межкультурную, религиозную, политическую, социальную, межконфессиональную солидарность. Научное обоснование связи модернизации и системы ценностей с толерантностью стало одной из главных проблем современных гуманитарных наук.

Ключевые слова: политическая толерантность, институты гражданского общества, международные неправительственные некоммерческие организации (МНПО), ННО, политические партии, бифуркация мировой политики, политико-экономические процессы.

Кириш

Илмий доираларда сиёсий толерантлик масаласи қизгин бахс-мунозарага сабаб бўлмоқда. Ўзбекистонда толерантликни юқори даражада бўлиши мамлакатни демократлаштириш жараёнларининг муҳим кўрсаткичидан биридир. Шунинг учун ҳам демократик янги-ланишлар йўлидан кетаётган давлатларда сиёсий толерантлик масаласи алоҳида аҳамиятга эга. Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон учун ҳам бумасаладолзарб масала ҳисобланади.

Сиёсий толерантликнинг сиёсий жараён-даги роли ва аҳамияти унинг моҳиятидан келиб чиқади. Фуқароларнинг турли сиёсий қарашларга, ўзгаларининг фикрларига муносабати, халқаро муносабатлар, сиёсий жараён-лар субъектлари, шунингдек, фуқаролик жа-мияти институтлари ва давлат бошқаруви органлари ўртасидаги муносабатларидасиёсий толерантликнинг турли шакллари кўриш мумкин. Шахснинг сиёсий толерантлик дара-жаси уни кўп жиҳатдан унинг бошқа одамлар билан муносабатлар тизимини белгилаб беради. Кўпгина социологик ва сиёсий наза-рияларида жамиятнинг толерантлик дара-жаси, маънавий, ахлоқий, ижтимоий, сиёсий ва давлатни барқарор иқтисодий ривожлани-шининг асосий мезонларидан бири сифатида қаралади.

Толерантлик сиёсий фаолият сифатида Ўзбекистоннинг миллий тикланишдан – мил-лий юксалишга, деган принципини амалга оширишнинг асосий шартига айланмоқда. Шубҳасиз, ҳозирги пайтда ушбу муаммоларнинг ечими толерантликнинг сиёсий жараёндаги ролини минтақавий жиҳатдан ўрганишнинг долзарблигини белгилайди.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Илк халқаро нодавлат нотижорат таш-килотлари (International non-governmental organization – INGO) XIX – асрда пайдо бўла бошлаган ва уларнинг сони ўсишининг энг кучли тўлқини XX асрнинг иккинчи ярмида содир бўлган. “Халқаро нодавлат нотижорат ташкилотлар йилномаси” да тўлиқ маълумотлар келтирилган. Ушбу рўйхатда 25 000 та ХННТлар, 5000 та халқаро ҳукуматлараро ташкилотлар (ХХТ) келтирилган бўлиб, ҳозирда уларнинг кўплари ўз фаолиятини тўхтатишган. Халқаро ташкилотлар бўйича

2020 йилги академик маълумотлар тўпламига кўра, 561 та ҳукуматлараро ташкилотлар тузилган бўлиб, ҳозирда улардан учдан бир қисми фаолиятда эмас. [1]

Тадқиқотчи М.Кадировнинг фикрича, бугунги кунда фуқаролик жамияти институт-ларининг жаҳон сиёсатидаги иштирокини таъминлаш ва сиёсий масалалар бўйича кенг доирадаги мулоқотини уюштириш, иқтисодий, инсон ҳуқуқлари, гендер масалалари, ирқчилик, ижтимоий адолат ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш муаммоларига оид масалаларни БМТнинг кун тартибига киритиш; жаҳон жамоатчилиги фикрини уйғотиш, керакли ҳолларда сиёсий босимни ташкил қилиш; БМТ бўлинмалари билан мулоқот ва маслаҳатларни уюштириш; халқаро конференция ва форум ишида иштирок этиш; миллий ва минтақавий даражада давлат сиёсатига таъсир ўтказиш; кундалик фаолиятида янги ёндашувларни қўллаш, янги ахборот ва билимларни тарғиб этиш ва ҳоказоларни ўз ичига олади. Фуқаролик жамияти институтларининг жаҳон ҳукуматлараро таш-килотлар фаолиятига таъсири “янги глобал архитектура” юзасидан мунозараларда иштирок этиш; БМТни ислоҳ қилиш бўйича тадбирларда қатнашиш; БМТ бошқарувида бевосита иштирок этиш ва ҳоказолар киради. [2. р. 84]

Россиялик тадқиқотчи В.В. Овсепяннинг келтирган таснифи тўғри. Бунинг сабаби ўрга-нилган бошқа илмий манбааларда [3. р. 18-19] ҳам шунга яқин тасниф келтирилган. Бизнинг фикримизча, ушбу соҳалар кўплаб ХННТлар фаолиятининг асосини ташкил этади.

ХННТлар халқаро ҳуқуқ субъектларини ўз ичига олмайди. Экспертларнинг фикрига кўра, халқаро ҳукуматлараро ва халқаро но-давлат нотижорат ташкилотлари ўртасидаги фарқ шундаки, уларнинг ташкил этилишининг ҳуқуқий асосига асосланади ва давлатлар суве-ренитети билан боғлиқ. [4. р. 56]

Тадқиқотчи Ладор-Ледерер ҳам шунга ўхшаш фикрни айтган, у ХННТлар ҳар қандай демократик институтлар ва бирлашмаларга қараганда кўпроқ босим гуруҳлари сифати-да ўзини намоён қилади, деб ҳисоблайди. Кўп ҳолларда ХННТлар фойдали вазифаларни ба-жарадилар. [2. р. 377]

Юқоридагиларга асосланган ҳолда ай-тиш мумкинки, ХННТларнинг жамият ҳаё-

тини модернизация қилишдаги иштироки турлича усул ва йўлларига эга бўлади. Бунда жамиятнинг иқтисодий, сиёсати, ижтимоий муносабатлари, маданий соҳаларини қайта ташкил этилишида умумий стандартларни ишлаб чиқиш ва уларни замон талабига мослаштириш лозим бўлади.

Тадқиқот методологияси

Диссертацияда тарихийлик, комплекс ёндашув, тизимли таҳлил, ҳодислар таҳлили (ивент-анализ), кузатув, қиёсий таҳлил, индукция, дедукция, методларидан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар

Хорижий тадқиқотчиларнинг қатор изланишларида ҳозирги халқаро муносабатларга оид қуйидаги тушунчалар ўз аксини топган: 1) “аполяр дунё” [6] 2) “қирғоқсиз глобаллашув” [7. р. 176] 3) “ассоциациялар инқилоби”. [8. р. 42] Бироқ, таҳлиллар шуни кўрсатадики, миллий давлатни жаҳон сиёсатидаги нуфузи ва имиджини шаклланишида халқаро нодавлат нотижорат ташкилотларнинг роли ва аҳамияти катта. Давлат қанчалик уларга нисбатан сиёсий-иқтисодий жиҳатдан толерант бўлса, ўзаро ҳамкорлик соҳалари янада кенгайди. Давлатнинг барча соҳалардаги барқарор ривожланиши ва унинг жаҳон стандартларига тенглашиш жараёни кузатилади. Бироқ, ҳар қандай толерантликнинг чегараси бўлгани каби, ХННТларга нисбатан сиёсий толерантликнинг ҳам чегараси бўлиши лозим.

Уларга нисбатан сиёсий толерантлик чегараси қандай ўрнатилади? Бунинг учун ХННТларни адлия вазирлигидан рўйхатдан ўтказиш вақтида уларнинг Низоми ва Ҳаракат Дастурлари асосида амалга ошириш лозим. ХННТларга сиёсий толерантлик муносабатида бўлиш ўша давлатнинг тарихи, миллий қадриятларига, урф-одатлари, сиёсий қарашлари, геосиёсий жойлашуви ва бошқа жиҳатларига мос келиш ёки келмаслиги асосий меъзон ҳисобланади.

1. Ўзбекистонда халқаро нодавлат нотижорат ташкилотларига нисбатан сиёсий-иқтисодий жиҳатдан толерантлик муносабати.

XX аср охири – XXI асрнинг бошларида халқаро нодавлат нотижорат ташкилотлар

жаҳон сиёсий-иқтисодий жараёнларида фаол иштирок эта бошлади. Бугунги кунда халқаро нодавлат нотижорат ташкилотлар гуманитар, ижтимоий, қонунчилик, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, экология, иқтисодий, илм-фан, журналистика, спорт, сиёсат, дин ва бошқа соҳаларини модернизация қилишда фаол иш олиб бормоқда.

Бизнинг фикримизча, уларнинг аҳамиятини, биринчи навбатда, глобаллашув шароитида давлатлар ўртасидаги ўзаро ҳамкорликнинг турли моделлари ва жаҳон сиёсатининг бифуркацияси шароитида ХННТларнинг таъсир доираси ҳам кенгай бошлади. ХННТлар турли давлатлар, ҳукуматлар миллий жамоалар билан ишлаш орқали сиёсий ҳокимиятга тўғридан-тўғри ёки билвосита таъсир қилишга интилишади. Шу билан бирга, давлатлар ўзларининг ташқи сиёсий воситаларини замонавий дунё сиёсатининг талабларига мувофиқ такомиллаштириш мақсадида ХННТлар салоҳиятидан унумли фойдаланишга интилишади.

ХННТлар бу – глобал миқёсдаги ижтимоий-сиёсий институтдир. Бундан ташқари, сўнгги йилларда улар дунё глобал сиёсатини шакллантиришга тобора кўпроқ жалб қилинмоқда. ХННТ икки хусусиятга эга. Биринчиси, улар халқаро фаолиятни замонавий жаҳон сиёсати субъектлари сифатида олиб боради. Иккинчиси, улар ўзларининг шахсий манфаатларига ва халқаро миқёсда қарор қабул қилишга таъсир кўрсатиш қобилиятига эга. ХННТлар тармоқ тузилмаси сифатида давлатлар манфаатларини ҳимоя қилиш воситаси сифатида ишлай олади. ХННТларнинг тармоқ тузилмалари давлатлар томонидан ташқи сиёсий мақсадларига эришиш воситаси сифатида кенг қўламда фойдаланилмоқда.

Ўзбекистоннинг ХННТ билан ўзаро ҳамкорлиги икки асосий шаклда амалга оширилади: субъектив ва инструментал. Ўзбекистон замонавий халқаро сиёсатнинг мустақил субъектлари сифатида ХННТ билан ўзаро ҳамкорлик қилади. Ўзбекистон ўзининг ташқи сиёсатини амалга ошириш учун ХННТлардан юмшоқ куч воситаси сифатида фойдаланади.

Ўйлаймизки, Ўзбекистон ўз ташқи сиёсатини амалга оширишда қуйидаги вазифалар устуворлик аҳамият касб этади.

Биринчидан, давлатимиз олиб бораётган очик, прагматик ва амалий ташқи иқтисодий сиёсатни инобатга олиб ҳамда узок муддатли стратегик мақсадларимиздан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг Ташқи сиёсий фаолият концепцияси такомиллаштирилади.

Иккинчидан, ташқи сиёсатимизнинг устувор йўналиши бўлган Марказий Осиё давлатлари билан кўп асрлик дўстлик ва яхши кўшничлик, иқтисодий стратегик шериклик ва ўзаро ишонч руҳидаги алоқаларимизни янада мустаҳкамлашга алоҳида эътибор қаратамиз. [9]

Шундай қилиб, бир қатор давлатларнинг ташқи сиёсати воситаси сифатида ХННТларнинг таъсир доираси бир қатор омилларга бевосита боғлиқ: 1) ХННТлар фаолиятини тартибга солувчи қонунларнинг ижтимоий-сиёсий ҳолати мавжудлиги ва етарлилиги; 2) ҳокимиятнинг ижро этувчи ёки қонунчилик тузилмаларида ХННТ билан ўзаро алоқалар бўйича органнинг мавжудлиги; 3) ХННТларни солиққа тортиш шакллари; 4) ХННТлар фаолиятини қўллаб-қувватловчи ташкилотлар ёки дастурларни тўғридан-тўғри ёки билвосита молиялаштириш шакллари; 5) давлат ва жамият бошқаруви ва соҳаларини модернизация қилиш бўйича таклиф ва тавсиялар бериши; 6) ХННТни молиялаштириш шаффофлигини текшириш амалиёти ва бошқалар.

Бизнинг фикримизча, ХННТлар давлат ташқи сиёсатининг классик воситаларига нисбатан жуда кўп афзалликларга эга. Улар глобал сиёсий жараёндаги глобаллашув ва нотинчлик шароитида маълум бир мамлакат ташқи сиёсатининг самарали амалга оширилишини таъминлайдилар:

Биринчидан, мавжуд бўлган давлат ҳудудида расмий мустақил равишда фаолият кўрсатадиган ХННТлар бошқа давлатнинг “бюртмасини” бажариш хавфи мавжуд. ХННТлар ўзга давлатнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий вазият тўғрисидаги қимматли маълумотларни тўплаш ва ўзгаларга маълумот тарзида бериши мумкин.

Иккинчидан, ХННТлари томонидан фаол қўллаб-қувватланиши натижасида, давлатнинг ижтимоий ва сиёсий соҳасини глобал жара-

ёнларга интеграциялашишига кўмаклашиши мумкин.

Учинчидан, ХННТ жамиятда давлатнинг мафкуравий, сиёсий, маданий, конфессиявий қарашлари тўғрисидаги ғояларни шакллантириши мумкин.

Ҳозирги вақтда халқаро вазият ҳаддан ташқари мафкуралашган, хатарли ва зиддиятли бир пайтда, халқаро муносабатлардаги қарама-қаршиликларни юмишатиш учун ХННТларнинг роли ва иштироки ортиб бормоқда. Вақт ўтиши билан ХННТларнинг ички сиёсатига таъсири тобора кучайиб бориши, ҳукуматнинг халқаро майдондаги рақобат билан боғлиқ кўплаб сиёсий муаммоларни ҳал қилишда улардан фойдаланишга бўлган қизиқишини кучайтирди. Натижада, Ўзбекистон ҳукумати қуйидаги мақсадларга интилади:

Биринчидан, ХННТларнинг халқаро муносабатларга таъсири шакллари ва каналларини аниқлаш;

Иккинчидан, маҳаллий нодавлат нотижорат ташкилотлари келгусида ХННТ сифатида дунё сиёсатининг субъекти сифатида шаклланиш. Уларни ўз салоҳиятидан фойдаланган ҳолда мустақил ХННТга айланишини таъминлаш.

Хорижий тажрибани ўрганиш шуни кўрсатмоқдаки, ХННТларнинг деструктив фаолияти пайтида аҳолини норозилик ҳаракатларида фаол иштирок этиш тенденцияси мавжуд. Ўзбекистон ҳар доим ушбу тенденцияни ХННТга нисбатан ҳисобга олган. Бундан ташқари, Ўзбекистонда диний фаолиятга йўналтирилган ХННТларга йўл қўйилмайди. Мамлакатимиз миллий қонунларига кўра, бундай ХННТлар фаолиятига йўл қўймайди.

“Ўзбекистон Республикасида диний моҳиятдаги сиёсий партия ва жамоат ҳаракати, шунингдек республикадан ташқарида тузилган диний партияларнинг филиаллари ва бўлимларини тузишга ва уларнинг фаолият юритишига йўл қўйилмайди” [10. р. 10]

Россияда протестант оқимига мансуб ХННТларнинг тарқалишига келсак, Россия олимларининг аксарият қисми улрага қараш. Россияда протестантизмни тарқалиши Ғарбий Европанинг мамлакатлар тараққиётини тезлаштирадиган маданий янгиликларини тарқатиш вазифасини бажаради.

Бундан ташқари, баъзида ХННТлар мамлакатда фуқаролик жамиятининг ривожланишига салбий таъсир кўрсатиши мумкинлигини ҳам истисно қилмаймиз. Шу сабабли биз улар билан масофани сақлашимиз керак, деб ҳисоблаймиз.

Жамиятшунос А.О.Наумов таъкидлаганидек, ХННТ расмий фаолият билан бир қаторда, мамлакатнинг сиёсий фаол аҳолиси, биринчи навбатда, ёшлар орасида фуқаролик жамияти қуриш ва демократик эркинликларни амалга оширишнинг “тўғри” йўли ҳақида фикрларни шакллантиришди. Бунда АҚШ ва Ғарбий Европа давлатлари уларга намуна қилиб кўрсатишди. Улар жамоатчилик онгига тегишли стереотипларни сингдиришга ва миллий ўзлика хосликнинг анъанавий асосларини ўзгартиришга қаратилган технологиялардан фойдаланадилар. Улар Ғарб ҳукуматлари сиёсатини халқаро майдонда илгари суришда яширин восита ролини ўйнайди ва суверен давлатларнинг ички ишларига аралашади”. [11 р. 63]

Демократик сиёсий жараёнларнинг янада ривожланиши сиёсий ҳаётда толерантлик тамойилининг тўлиқ амалга оширилишини талаб этмоқда. Шу билан бирга, уни амалга оширишнинг устувор йўналиши сиёсий маданиятнинг ажралмас қисми бўлган жамиятни ривожлантириш муаммоларини ҳал этиш бўйича ҳар томонлама ҳамкорликни ривожлантиришдир.

Ўзбекистон фуқароларининг сиёсий бағрикенглигини оширишга қуйидаги омиллар таъсир қилади: Ишончни оқлаган ХННТларни мамлакатда эркин фаолияти; давлат органларининг ХННТлари билан конструктив ва прагматик ҳамкорлиги; маҳаллий ННТлар билан биргаликда ижтимоий лойиҳаларни амалга ошириш; ХННТлар фаолиятини оммавий ахборот воситаларида ёритиш ва уларнинг лойиҳалари тўғрисида фуқароларнинг хабардорлигини ошириш; ХННТларни маҳаллий ННТ билан жамият ҳаётини модернизация қилишда ҳамкорлигини таъминлаш; фуқаролар ва ёшларнинг халқаро ташкилотларнинг турли ижтимоий грантларида иштирок этиш.

Сўнгги йилларда ХННТлар Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий ҳаётида катта роль ўйнамоқда. Масалан, улар: – давлат фаолиятига

тааллуқли бўлмаган масалаларни кўтаради; – жамоатчилик эътиборини талаб қиладиган халқаро масалалар бўйича маълумот тўплаш, ишлов бериш ва тарқатади; – бундай муаммоларни ҳал қилишда аниқ ёндашувлар ташаббускори бўлди ва ҳукуматларни тегишли битимларни тузишга ҳамда қарорлар қабул қилишга ундайди; – зарур қарорларни қабул қилишда ҳукуматлар ва халқаро тузилмаларни қўллаб-қувватлайди; – халқаро ҳаётнинг турли соҳаларидаги ҳукуматлар ва давлатлараро тузилмалар фаолияти ҳамда ҳукуматлар ва ҳукуматлараро ташкилотлар томонидан ўз мажбуриятларини бажарилишини кузатиб боради; – жамоатчилик фикрини шакллантиради ва йирик халқаро муаммоларни ҳал қилинишида ҳар бир фуқарони иштирок этишига ҳисса қўшади.

2. Сиёсий-иқтисодий толерантлик – мафкура сифатида

Ҳозирги кунда жамият чуқур тизимли ўзгаришларни бошдан кечираётган бир пайтда, қадриятлар ўзгариб, халқимизнинг янги менталитети шаклланмоқда. Шу боис, “Толерантлик” тушунчаси ўз мазмун-моҳиятига кўра, ғайриоддий мафкурадан тортиб, ўта мураккаб бўлган шахсни, жамият ва давлатнинг мафкураси сифатида намоён бўлмоқда.

Сиёсий толерантлик – жамият сиёсий соҳаси субъектлари, сиёсий мафкуралар, сиёсий қадриятлар ва сиёсий ҳаракатларнинг ташувчиси сифатида намоён бўлади. Бу биринчи навбатда, турли сиёсий субъектларнинг позициясидир. Бу сиёсий рақибларнинг ўзларининг фикрлари, ғоялари, фаолияти ва бошқаларга нисбатан томонларнинг ўзаро ҳурматида асосланган толерант муносабатида намоён бўлади.

Толерантлик ғояси баъзи ҳолларда содда кўриниши мумкин, аммо унинг муносиб таърифи контекстга боғлиқ ҳолда – мафкуравий, диний ёки бошқа жиҳатдан унинг ўзига хос мазмуни ҳисобга олинганда юзага келади. Афсуски, тарихий шароитлар туфайли, Ўзбекистон халқининг менталитети тоталитаризм руҳи асосида ривожланди.

Замонавий босқичда толерантликнинг сиёсий контексти тоталитар ва миллатчилик тизимларига қарши бўлган либералистик

гоялар асосида шаклланиши мумкин. Толерантлик маданияти мулоқот шаклида сиёсатга нисбатан – сиёсий мулоқот шаклида намоён бўлади. Унинг ёрдамида нафақат маълум бир миллат ёки диний мазҳаб вакиллари, балки толерант дунёқарашга эга бўлган инсонни кўришга ёрдам беради. Толерантлик ҳуқуқ-атвор нафақат сиёсий танлов, балки ахлоқий ва маънавий танловдир.

Сиёсий толерантлик “ҳокимиятнинг жамият ва ўз фуқароларининг ўзгача фикрлашларга йўл кўйишга тайёрлиги, конституция доирасида муҳолифат фаолиятига йўл бериш, сиёсий курашда мағлубиятни етарли даражада тан олиш, сиёсий плюрализмни давлатдаги хилма-хилликнинг намоёниши сифатида қабул қилишдир”. [12]

Рус сиёсатшуноси Е.Б.Шестопал сиёсий толерантликни қуйидагича таърифлайди. “Сиёсий толерантлик – бу сиёсий муҳолиф вакилларга ва умуман сиёсий муҳолифатга нисбатан толерантлик”, деб ҳисоблайди. [13. р. 45]

Россиялик социолог М.С. Мацковский эса сиёсий толерантликни “Турли партиялар ва бирлашмаларнинг фаолиятига, уларнинг аъзолари баёнотларига ва бошқаларга муносабат” деб таърифлайди. [14]

Тадқиқотчи Б. Каримовнинг фикрича, толерантликни ҳар қандай кўринишининг ривожланиши оилада тарбиядан бошланади. Натижада, ёшларимиз толерант дунёқараш асосида тарбия топади. [15]

Тадқиқотчи З. Қодированинг фикрига кўра, аҳолида толерант маданиятнинг шаклланиши бўлиши ижтимоий-сиёсий соҳаларда ижобий ўзгаришлар, модернизация жараёнларини юз беришига олиб келади. [16. р. 95]

Толерантлик феноменини категория сифатида кўриб чиқишимиз мумкин. Унинг таркибий қисми сифатида турли фалсафий, ахлоқий, мафкуравий тушунчалар ва ижтимоий идеаллар ташкил этади.

Россиялик сиёсатшунос В.В. Шалиннинг сўзларига кўра, “толерантлик инсоннинг турли фикрлари, ниятлари, қарашлари, зўравонликка мурожаат қилмасдан, инсон қадр-қимматини камситмасдан ва инсонпарварлик имкониятларидан фойдаланган ҳолда – ўзаро мулоқот, тушунтириш, ҳамкорликда тушунишда намоён бўлади [17]

Сиёсий-иқтисодий толерантлик феноменини инсон ҳаётининг қадрият йўналиши нуқтаи назаридан ўрганиш, толерантликни инсоннинг биргаликдаги ҳаётини ташкил этувчи энг муҳим аксиологик шакллардан бири сифатида тушунишга имкон беради. Шу сабабли, замонавий Ўзбекистонда давлат ва фуқаролик жамияти ўртасидаги мулоқот алоқалари соҳасидаги сиёсий толерантликни ҳисобга олиш долзарбдир.

Агар демократик жараёнларда фуқаролик жамиятининг ўсиб борса, сиёсий муҳолифатнинг ҳам шаклланишга олиб келади. Бу масофа табиий равишда камаяди ва толерантлик сиёсатининг имкониятлари ошиши мумкин. [18]

Замонавий Ўзбекистонда сиёсий толерантлик демократик жамиятнинг давлат ва фуқаролик жамиятини ўз ичига олган сиёсий маданиятининг муҳим белгиси сифатида ривожланмоқда. Ушбу турдаги толерантлик жамоатчилик мулоқотида намоён бўлади. Сиёсий толерантликни ривожланишида давлат органлари, асоссациялар ва муассасалар, ХННТ, ННТ, жамоат ва кўнгиллилар ташкилотлар, фуқаролик жамияти институтлари, сиёсий партиялар, касаба уюшмалари, масжидлар, черков ва бошқалар бевосита иштирок этиши лозим бўлади.

Сиёсий толерантлик – инсоннинг асосий конституциявий ҳуқуқларни – бўлган сўз эркинлиги, фикрларини нашр қилиш, сайловларда бевосита қатнашиш ҳуқуқларидан фойдаланиши. [19]

Ҳулоса ва таклифлар

Ўзбекистоннинг ҳозирги ривожланиш даражаси сиёсий-иқтисодий жараёнлардан ўзбек жамияти хавфсизлигини таъминлашга ва толерантликка асосланган сиёсий жараён барқарорлигини таъминлашни ўз ичига олади. Сиёсий толерантлик узоқ муддатга мўлжалланган хавфсизлик ва жамият барқарорлигига ўтишнинг энг истиқболли йўлидир. Бугунги кунда сиёсий толерантлик сиёсий акторларнинг фаолиятининг энг муҳим ахлоқий ва сиёсий принципи бўлиб хизмат қилади. Бу сиёсий партиялар, ҳаракатлар, ижтимоий ва бошқа гуруҳлар ўртасидаги муносабатларни шакллантиришда бош ролни ўйнайди. Сиёсий субъектлар фаолиятига

қўйиладиган талабларнинг моҳиятини бел-
гилайди, уларга рия қилиниши зиддиятли
тўқнашувларнинг олдини олишга ва тинчлик

ва хавфсизликни таъминлашга имкон бера-
диган асосий қоидаларни йиғиндисини
белгилаб беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://aspektcenter.ru/vsemirnyye-i-regional-nyye-pravitel-stvennyye-organizatsii-tablitsa/> (Мурожаат қилиш санаси 16.04.2022)
2. Кадиров М. Глобал фуқаролик жамиятини ривожлантириш омили. // Konsensus. xalqaro jurnali international journal of consensus. No2(2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0788-2020-2.Б-84>.
3. Т.М.Быкова "Правовое положение международных неправительственных организаций,
4. Имеющих консультативный статус при межправительственных организациях" 12.00.10 – Международное право; Европейское право. Автореферат. диссертации на соискание ученой степени. Кандидата.юридических наук. Москва – 2012. С 18-19.
5. Шагабиева Е. М. Международные неправительственные организации: их виды, особенности, категории и характеристика – Журнал «Власть», 2010. – С 56. Область наук: Государство и право. Юридические науки // <https://cyberleninka.ru>
6. J. Josep Lador-Lederer. International Non-Governmental Organizations and Economic Entities: A Study in Autonomous Organization and Jus Gentium (Leyden:A.W. Sythoff. 1963). p.377-379
7. Ferguson N. A world without power // Hoover institution digest. – 2004. – № 4.
8. Cheshkov M.A. Global studies as scientific knowledge. Essays on the theory and categorical apparatus. – М.: Scientific and educational forum on international relations, 2005. – S. 176-180.4.
9. Salamon L. Holding the Center: America's Nonprofit Sector at a Crossroads. – N.Y.: Nathan Cummings Foundation, 1997. – P. 42-45.
10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 29.12.2020. www.prezident.uz
11. Tikhonenko O.O. The influence of Protestantism on the socio-economic processes of modern Russia: abstract. dis. ... cand. Philos. sciences. – М., 2012. – S. 4.
12. Naumov A.O. International non-governmental organizations and the problems of global governance // Public administration: electronic bulletin. 2013. No. 39.P. 63.
13. Asmolov, A. G. On the meanings of the concept of "tolerance" / A. G. Asmolov, G. U. Soldatova, L. A. Shaigerova // Century of tolerance. – 2001. – No. 1-2. – Access mode: <http://www.tolerance.ru/vek-tol/1-0-asmolov2.html>. – Access date: 08/09/2011.
14. Eliseev S.M. Features of political tolerance of students / S. M. Eliseev, I. V. Ustinova // Sociol. researched – 2010. – No. 6. – S. 45-51.
15. Matskovsky, M. Tolerance as an object of sociological research / M. Matskovsky // Century of tolerance. – 2001. – No. 3-4. – Access mode: <http://www.tolerance.ru/vek-tol/30-mackovskii.html>.
16. Каримов Б.Р. Ёшлар толерантлиги ва фаоллигининг ижтимоий-фалсафий таҳлили // «Ижтимоий фикр». —№3. – 2007.
17. З.Р. Кадырова, А.Д. Шарипов, В.Р. Алиева, Толерантлик маданияти – давр тақозоси. —Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти нашриёти. – Б. 95
18. Shalin V.V. Tolerance (Cultural norm or political necessity). Rostov an Don 2000.
19. Sinelnikova L. N. On the content of the concept of "tolerance" in political discourse // Political Linguistics. 2010. No. 2.
20. Political and Racial Tolerance. Political Science 491-005, Spring 2003, [http://www.uky.edu/AS/PoliSci/Peffley/491Pol&RacialToleranceCourseDescr\(1-15-03\).htm](http://www.uky.edu/AS/PoliSci/Peffley/491Pol&RacialToleranceCourseDescr(1-15-03).htm)